

Virgil CIOCÎLTAN

ARABII ȘI ISLAMUL PÂNĂ ÎN SECOLUL AL XIII-LEA

I. Muhammad și geneza islamului

The Arabs and the Islam until the 13th Century Mohammed and the Genesis of the Islam

On 16th of July, 622, due to the persecutions he was subjected to by the advocates of the old cults, Mohammed left Mecca and sheltered in Medina. The day has a very special meaning for all the Muslims: it marks the beginning of the new era, the Hegira. Historically, the date of July, 16th is the start of a fulminating political and military itinerary, whose climax is the forming of the Great Arabian Caliphate. The origin of this empire must be understood through the viewpoint of the conditions of the preislamic Arabian world. It is undoubtedly connected with the new religion preached by Mohammed. This article tackles with the situation of the Arabian Peninsula between the preislamic period and Mohammed's death, identifying the main premises of the new political and religious Islamic frame and the genesis of the phenomenon. The first part of this article, *The Arabian Peninsula and the Preislamic Arabians*, analyses the geographical and climatic elements of Arabia, its economic and social structures, spiritual trend developed in the communities living in the peninsula. The second part, *Mohammed and the Islamism*, describes the ways in which the new religion spread and the impact that the Prophet's word had upon the Arabian tribes. In 632, at Mohammed's death, many Arabs from Hedjaz adopted the new religion, which represented a decisive accelerator towards political unity. The verses of the Koran embody the ideology of the Islam. They were written down, in their final form, 15 or 20 years after the Prophet's death. Besides the fundamental religious theme, the existence of a good and almighty Allah, the Koran also contains many teachings for social organisation, creating new relations between individuals, which finally meant the dissolution of the traditional tribal frame.

1. Peninsula Arabă și arabii preislamici

“Insula arabilor”, Djazirat al-‘arab, cum numesc cu un relativ just sentiment al spațiului înșiși băștinașii peninsula în care s-a născut islamul, este un teritoriu vast de aproximativ 3 000 000 km², înconjurat din trei părți de mare, iar în a patra despărțit de continent de un pustiu. Imensul platou deșertic Nedjd, care în nord poartă numele de Nefud, iar în sud cel de Rub al-Hali, domină în asemenea măsură geografia fizică a peninsulei, încât arabul evocă în imaginația europeană deșertul, iar deșertul pe arab. Nesfârșitele întinderi sunt însă punctate de ochiuri de apă, decorate, în violent contrast cu

uscăciunea înconjurătoare, cu o vegetație intensă, tropicală. În centrul și mai ales în vestul platoului Nedjd sunt risipite aceste nenumărate oaze: Nadjran, Yathrib, Fadak, Khaybar, Madayn Salih, Tabuk și altele mai mărunte. Cu închipuire simplificatoare îl vedem pe beduin navigând pe indispensabila-i cămilă printre dune încinse în căutarea izvorului și a umbrei palmierului din oază. Negreșit, imaginea este dedusă corect din peisajul real și covârșitor al patriei de origine a arabilor, numai că, geografic și climatic, Arabia este mai diversă. Un lanț muntos mărginește la apus platoul Nedjd, separându-l de strâmta și roditoarea câmpie Tihama, a cărei prelungire septentrională o constituie Hedjazul. La miazăzi, Yemenul și Hadramautul sunt regiuni care își datorează fertilitatea ploilor musonice. În lungul Golfului Persic se află Omanul și Bahrayanul, unde cresc plante aromate și odorifere, despărțite de restul Arabiei prin pustiul Rub al-Hali.

Grație climei favorabile și legăturilor maritime mai lesnicioase cu Egiptul, Etiopia și țările așezate în jurul Golfului Persic, în ținuturile sudarabice s-au dezvoltat regate și au înflorit civilizații din vremuri străvechi. Tradițiilor monarhice ale sudului peninsulei i se opun centrul și nordul ei, domeniul beduinilor, în care preeminența o are tribul sau confederația tribală. Omogenizând structurile organizării lor, islamul avea să atenueze discrepanța dintre arabii din nord și cei din sud, rivalitățile însă nu le-a putut stinge secole de-a rândul.

Simbolul “tipului pur”, cultivat cu afecțiune și orgoliu, este beduinul, creatorul poeziei preislamice, mândria culturală a arabilor din toate timpurile. Viața lui materială a fost aspră pretutindeni în Arabia. Cămila îl hrănea cu lapte și carne, îl îmbrăca și îl transporta. Produsele oilor și caprelor mai atenuau austeritatea nutriției zilnice. Monotonia alimentației era ruptă din când în când de festinuri, unde se consumă delicatose: șopârle, arici, etc. Calul, animal de lux, era rar în vechea Arabie, dominată de foame cronică și, uneori, de foamete. Existența triburilor beduine s-a desfășurat în transumanțe largi, care nu depășeau însă marginile “insulei” veșnic izolată.

O ecologie atât de specifică nu putea să nu modeleze tipuri temperamentale și de conduită morală adecvate. Ele sunt greu de înțeles astăzi: generozitatea, ospitalitatea, vendeta, etc. au avut alt conținut, au răspuns altor motivații exterioare și interioare, într-un sistem de norme de comportament profund diferit de cele cu care ne-a acomodat istoria Europei.

Ceva mai limpede se înfățișează credințele arabilor preislamici. Agenții principali ai lumii supranaturale au fost djinn-ii, spirite care participau la toate actele oamenilor, influențându-le cursul. Cultul cel mai răspândit a fost cel al pietrelor, dar și astrelor, izvoarelor, copacilor li se aduceau jertfe. Înrâuriri siriene, se pare, au contribuit la transformarea treptată a djinn-ilor și a pietrelor în zeități; pentru ele se făceau sacrificii, în

schimbul cărora idolatrii pretindeau servicii. În linii generale, beduinul a avut o slabă concepție a divinității, ceea ce va constitui prin indiferența religioasă atât un impediment, cât și o înlesnire a pătrunderii islamului în lumea nomazilor din deșert.

Închiderea geografică a păstrat societatea beduină în tipare arhaice, refractare înnoirilor. Modul ei de trai în epoca anterioară izbânzii islamului, epocă a 'ignoranței' păgâne (djahiliyya), a rămas un punct de referință normativ pentru autenticitatea vieții arabe, cultivat mai obstinat după ce islamul se înstrăinase și la alte neamuri, "neglijând" originea sa arabă: ca o reparație a acestei pierderi, beduinii au fost instituiți ca depozitari ai geniului arab, a cărui expresie culturală, poezia, a constituit certificatul ideal al identității naționale în cosmopolita lume musulmană de mai târziu.

Se impune însă o disociere foarte răspicată: islamul nu este o creație a mediului beduin, el s-a născut la oraș, la Mecca, adevărată "republică comercială", deschisă traficului de mărfuri și de idei. Tocmai această deschidere citadină explica multe laturi în geneza și istoria noii religii.

Oricât de "insular" ar fi fost sentimentul izolării beduinului, el nu a fost comun tuturor locuitorilor peninsulei. Nu numai drumurile comerciale care străbăteau Arabia, dar și vecinătatea nemijlocită a regiunilor limitrofe ale Palestinei și Mesopotamiei de Jos au îngăduit pătrunderea influențelor elenistice, persane, indiene. În secolul al VI-lea, imperiul bizantin, care stăpânea Orientul Apropiat mediteranean, și imperiul sasanid, în ale cărui hotare erau cuprinse Mesopotamia și Iranul, au încercat să-și extindă dominația asupra Arabiei prin triburile seminomade stabilite în vecinătatea Siriei, respectiv a Mesopotamiei, unde luaseră naștere adevărate mărci imperiale, centre de iradiere a creștinismului ortodox și nestorian. Comunități creștine se mai aflau răslețite în câteva orașe, singura de oarecare pondere vegetând în nordul Yemenului. Triburi evreiești locuiau în orașele occidentale, mai ales în Khayabar și Yathrib, unde practicau agricultura. Ca și în cazul creștinismului, audiența iudaismului în Arabia secolului al VI-lea a fost redusă. Aceste două religii au favorizat totuși o obscură tendință spre un monoteism arab, mai ales în mediu urban. Cu deosebire receptiv la asemenea influențe a fost orașul Mecca.

Așezat la răscrucea drumurilor unde se întâlneau caravanele venite din Egipt, Siria, Mesopotamia, din zona Golfului Persic și din Yemen, Mecca era și un important centru de pelerinaj care reunea într-un singur sanctuar, Ka'ba, principalele divinități ale arabilor. Din secolul al V-lea, Mecca se afla în stăpânirea tribului Qurayș, care alcătuiă aristocrația negustorească locală. Cadrul organizării, a fost și aici, în mediul sedentar, ca și la beduini, tribul cu subunitățile sale. Comerțul a antrenat însă o pronunțată diferențiere economică și socială, care a slăbit considerabil solidaritatea originară. Tot el

a adus prin porțile deschise ale Meccăi materialul din care s-a alcătuit islamul, din capul locului sinteză a elementelor păgâne, creștine și mozaice. Terenul fusese pregătit de o năzuință spre unitate, atât în domeniul religios, cât și în cel al organizării comerciale și politice. Profetul Muhammad a transformat această tendință în realitate dinamică.

2. Muhammad și islamul

Comparată cu majoritatea fondatorilor de religii, perso-nalitatea lui Muhammad are o consistentă istoricitate. Cu toate că acestea, o biografie cu contururi ferme nu este posibilă.

Coranul constituie proba certă a mesajului său religios, cât privește însă viața și activitatea sa de om de stat, informațiile sunt cu totul nesigure: o puzderie de anecdote culese târziu (hadith), care compun tradiția musulmană a existenței sale (sira), fac greu operantă critica istoriografică modernă. Pe această temelie șubredă, orientaliștii au schițat un profil al profetului cu faptele sale, de veracitate însă relativă.

Conform tradiției, Muhammad s-a născut în jurul anilor 569-571 în familia Banu Hașim a tribului Qurayș. La vârsta de șapte ani a rămas orfan de ambii părinți. Bunicul său, Abd al-Muttalib, s-a îngrijit de creșterea sa încă doi ani până la moartea sa, apoi orfanul este încredințat unchiului sau, Abu Talib, al cărui fiu, Ali, viitorul calif, a fost vărul și tovarășul de tinerețe al lui Muhammad, înainte de a-i fi discipol și ginere. Tradiția consemnează o discutabilă călătorie în Siria în tovărășia unchiului său, unde Muhammad s-ar fi familiarizat cu doctrina creștină. Alte date despre formația, cultura și practicile sale religioase lipsesc.

Prin calitățile sale negustorești, a ajuns omul de încredere al unei văduve bogate, Hadidja, cu care s-a și căsătorit. Mariajul l-a izbăvit de sărăcie și de umilințele sociale care i-au însoțit tinerețea. Dar, în ciuda reușitei materiale, se pare că Muhammad nu era împăcat. Ceea ce s-a putut numi “problema lui Muhammad”, decurge, în parte, din această insatisfacție.

Fără să părăsească brusc profesia de negustor, Muhammad s-a abandonat din ce în ce mai des recluziunilor și meditațiilor pioase. Conform tradiției, el a simțit din ce în ce mai intens vocația profetică: arhanghelul Gabriel i-a comunicat că este “apostolul lui Allah” și i-a poruncit să predice.

Din prima clipă, Muhammad a precizat apăsător că nu este unul dintre nenumărații poeți ghicitori, kahin, ai arabilor, inspirat de un djinn, ci că aduce cuvântul lui Allah. Spre 610, el împărtășit viziunile sale Khadidjei, prima convertită la islam, căreia îi urmează Ali, Abu Bekr, socrul său, și ‘Uthman, toți trei califi după moartea sa. Trei ani mai târziu, revelația a început să se

închege și Muhammad s-a hotărât să lărgească cercul inițiaților, adresându-se în primul rând qureyșiților.

Revelația este conținută în Qur'an ("recitare"). Surele, capitole de proză rimată și ritmată, alcătuite din versete, au fost consemnate în scris în timpul califatului lui Abu Bakr (632-634) și fixate definitiv în corpusul Coranului în vremea lui 'Uthman (644-656). Ele nu sunt rânduite cronologic, ci în ordinea descrescândă a întinderii lor. O reușită a orientalisticii europene constă în delimitarea principalelor perioade ale "recitării" și în degajarea temelor care domină fiecare dintre aceste etape.

De la început, atributele de căpetenie ale lui Allah, sursă a tot ce există, sunt bunătatea și atotputernicia. Nu apare nici o mențiune referitoare la unicitatea sa, nici o denunțare a idolatriei. În schimb, Judecata de Apoi este bine conturată: omul va fi pedepsit sau răsplătit după faptele sale. Datoria sa este să se supună lui Allah necondiționat, să-i fie recunoscător, să-l adore. Sunt blamați bogații care nu-și împart avutul cu săracii. Adresa socială este clară: clivajul, tot mai adânc între păturile înstărite și cele sărace, subminase solidaritatea tribală. Muhammad a oferit remediu: în religie să fie săpată fundația unei noi fraternități, imune la acțiunea de diferențiere economică și de disoluție socială. Este, de asemenea, de remarcat că el nu a luat model pentru noua societate tribul, al cărui factor de coeziune primordial era consangvinitatea. Dintru început, islamul a conținut în el sămânța unei religii deschise tuturor, indiferentă atât la starea socială a indivizilor, pe care tinde să o egalizeze, cât și la apartenența lor etnică.

Meccanii au privit inițial predicile lui Muhammad cu scepticism indulgent. Din partea qureyșiților se pare că au venit propuneri de mediere: Allah să se "acomodeze" cu divinitățile aflate în panteonul meccan, să le considere intercesoare între el și credincioși. Acceptarea ar fi sabotat iremediabil esența doctrinei monoteiste și profetul a luat acum hotărât poziție împotriva idolilor și idolatriilor, ceea ce a precipitat reacția concetățenilor săi, jigniți în sentimentele lor cultice, dar și amenințați economic: descalificând idolii, atracția pelerinilor era anulată și, odată cu ea, și substanțialul venit rezultat din taxele percepute de păzitorii sanctuarului Ka'ba. Persecuțiile și presiunile exercitate de qureyșiți asupra grupului restrâns de musulmani (muslim "supus") s-au întezit în anul 615: o parte dintre noii convertiți au abjurat, dar adeziunea lui 'Umar ibn al-Khattab, personalitate prestigioasă, califul de mai târziu, a insuflat încredere comunității aflate în cumpănă.

Aceste vicisitudini nu au stânjenit revelațiile lui Muhammad, care au continuat, insistând asupra unicității și atotputerniciei lui Allah. Nucleul practicilor religioase musulmane (sabat) a fost instituit acum.

Anul 619 a adus un nou val de represalii. Conjunctura disperată l-a determinat pe Profet să caute azil în orașul Ta'if și la beduini, fără succes

însă. Și-a încercat apoi norocul la Yathrib, așezare aflată la 350 km de Mecca, populată de trei triburi evreiești și de două arabe. Tratatul purtat cu tribul arab dominant, 'Awz, s-au încheiat printr-un pact, care garanta primirea și protecția lui Muhammad și a aderenților săi în Yathrib. La 24 septembrie 622, Profetul și musulmanii au sosit în localitate. Această dată marchează începutul unei noi ere, cea a hegirei (hidjra "emigrație"), care a început oficial cu prima lună a acestui an, 1 muharram, adică 16 iulie 622.

Instalarea în noul oraș a adus cu sine o turnură decisivă în istoria timpurie a islamului: Yathrib a devenit a devenit Medina (din expresia Madinat an-nabiyy "Orașul Profetului"), sediul unei comunități active, căreia Muhammad îi era căpetenie spirituală și temporală. Prima sarcină a conducătorului a fost să unească într-un tot ordonat diferitele grupuri: credincioșii emigrați din Mecca (muhadjirun), cei din Yathrib, socotiți 'ajutoare' (ansar), arabii ezitanți și oportuniști (munafiqun). Profetul a crezut că îi poate converti la islam și pe evrei, dacă adoptă câteva dintre ritualurile lor: s-a înșelat.

O primă schiță a constituției teocratice, care a făcut treptat din islam o religie și un imperiu, a fost elaborată în aceste circumstanțe. Aproape toate vechile cutume tribale au fost abolite în comunitatea credincioșilor, umma, cu toate că practici preislamice privitoare la domenii importante ca proprietate, căsătorie vor supraviețui, adaptate și statuate în chiar sursele coranice din perioada medineză.

Conversiunile s-au înmulțit, dar și opoziția evreilor s-a asprit. Confruntarea era fatală. În anul 624, Muhammad a proclamat independența islamului față de religiile creștină și mozaică, unica transmitere nealterată a cuvântului lui Dumnezeu fiind Coranul.

Comunitatea musulmanilor s-a văzut însă curând confruntată cu nevoi materiale, fapt care l-a constrâns pe Profet să recurgă la o soluție curentă în lumea beduinilor, anume operațiile de jaf asupra caravanelor. Musulmanii au înregistrat un salvator succes la începutul anului 624 chiar împotriva unui convoi meccan. El le-a stimulat îndrăzneala, răsplătită câteva luni mai târziu cu o victorie asupra qureyșitelor lângă fântâna Badr. Expediția punitivă a meccanilor din 625 și-a atins doar parțial scopul în bătălia de lângă muntele Ohod, oferind prilej musulmanilor să-i alunge din Medina pe evreii care pactizaseră cu dușmanul și să le confişte bunurile. O mare coaliție condusă de qureyșii a asediat Medina, dar orașul a rezistat. Această victorie defensivă a musulmanilor le-a permis trecerea la faza acțiunilor ofensive (628-632).

Până la moartea sa, Muhammad a avut de rezolvat, și a rezolvat, trei probleme capitale: cucerirea Meccăi, convertirea beduinilor și organizarea statului musulman.

Un tratat încheiat în martie 628 la Hudaibiya între Muhammad și qureyșii a fost în fapt o recunoaștere a ponderii politice și morale a Profetului, căruia i s-au atașat noi figuri din protipendada qureyșită. Aceste succese au produs asupra triburilor beduine o impresie puternică, astfel că numărul conversionsilor a crescu vertiginos: spre 630, Hedjazul era aproape în întregime musulman. Mecca, izolată, a încercat să se salveze prin negocieri conduse de Abu Sufyan, cel mai influent meccan. Raportul de forțe l-a convins însă să adopte și el noua credință. Conversiunea sa, dictată de rațiuni exclusiv politice, a însemnat biruința definitivă a lui Muhammad asupra orașului natal; învinsă, Mecca și-a deschis pentru totdeauna porțile musulmanilor.

Ultimul pelerinaj întreprins de Muhammad la Ka'ba (632) a fixat ritualurile musulmane, sensibil diferite de cele ale idolatrilor. Întors la Medina, el a decedat la 8 iunie 632.

Opera de organizator a statului musulman înfăptuită de Profet este la fel de importantă. Islamul nu este numai o religie: însuși Coranul cuprinde dispoziții foarte clare cu caracter social, economic și politic. Fără a fi vorba încă de un stat musulman, nucleul său a fost elaborat în ultimii zece ani de viață ai lui Muhammad. Piatra unghiulară a islamului, Coranul, nu conține însă suficiente elemente pentru a reglementa toate problemele ivite ulterior în viața comunității. Dreptul canonic musulman a fost completat recurgându-se, analogic, la sunna, ansamblul tradițiilor (hadith) referitoare la faptele Profetului.

Muhammad a repetat adesea că el nu a adus o credință nouă: Coranul restabilește doar puritatea originară a religiei alterate de evrei și de creștini.

Conținutul credinței (iman) este relativ simplu: principiul esențial este credința în Allah, unic, etern, creator și stăpân al tuturor lucrurilor. Se adaugă venerarea profeților (între care Muhammad este ultimul), a îngerilor, a cărților sfinte (Coranul fiind singura necesară), credința în Judecata de Apoi, în predestinare care neagă categoric libertatea omului.

Cele cinci obligații ale unui credincios care s-a abandonat lui Allah (islam abandonare) sunt: profesiunea de credință (șahada), îndeplinirea rugăciunii, plata ofrandei legale, pelerinajul și postul în luna ramadan. Deși edictată de la începutul predicării, ofranda legală (zakat), care se distinge de ofranda voluntară (sadaqat), nu a fost precizată valoric și nici aplicată riguros decât la Medina, unde a constituit împreună cu tributul vărsat de populațiile supuse principala sursă economică a comunității musulmane. Transformată rapid în impozit, ea a fost apoi percepută în natură și în bani. Dijma ('ușr), și ea în vigoare la musulmani, se pare că își are originea în epoca preislamică.

Războiul sfânt (djihad) nu face parte din cele cinci îndatoriri obligatorii pentru un musulman. Potrivit Coranului, islamul nu trebuie

propagat prin foc și sabie: “Nici o constrângere în religie; adevărul se distinge destul de eroare”. Expansiunea islamului nu s-a putut dispensa însă de acest suport ideologic, pe care l-a utilizat în contradicție cu fundamentul lui originar.

Și cei care refuzau să se convertească erau siliți să achite capitația (djizya) de protejați (zimmi), la care s-a adăugat impozitul funciar (kharadj).

Pentru a asigura coeziunea comunității, o parte a dreptului cutumiar preislamic a fost abolit (de exemplu legea talionului), ce a rămas a fost adaptat noilor trebuințe.

Sclavia este menținută, dar Coranul încearcă să atenueze statutul acestei categorii sociale defavorizate, inclusiv prin încurajarea eliberărilor. Libeții (mawali) deveneau clienți ai stăpânului. Un musulman nu poate avea sclav alt musulman. Probabil tot cu intenția de a bloca dezvoltarea diferențierilor economice și sociale în sânul comunității au fost sever interzise dobânda și camătă.

Trecerea de la instituțiile tribale la cele ale comunității musulmane s-a făcut fără mari zguduiri. Moartea Profetului a riscat însă să năruie construcția fragilă pe care o edificase, întrucât el nu a lăsat nici o dispoziție succesorală. Crizele consecutive în plan religios și politic au zguduit, într-adevăr, puternic istoria timpurie a islamului, și au lăsat sciziuni profunde, unele până astăzi insurmontabile. Elanul cuceritor al primelor decenii a conferit echilibrul dinamic necesar supraviețuirii comunității musulmane, care va cunoaște un destin excepțional în cursul expansiunii pe trei continente.

Bibliografie selectivă

- Anghelescu Nadia, *Introducere în islam*, București 1993.
- Eadem, *Limba și cultură în civilizația arabă*, București 1986.
- Arnaldez R., *Le Coran, guide de lecture*, Paris 1983.
- Cahen C., *L'Islam - des origines au début de l'empire ottoman*, Paris 1970.
- *Coranul*, traducere în limba română de Silvestru Octavian Isopescul, Cernăuți 1912.
- *Coranul*, traducere, prezentare, note și index de George Grigore, București 2000.
- Djait H., *La Grande Discorde. Religion et politique dans l'Islam des origines*, Paris 1989.
- Gabrieli F., *Gli arabi*, Florența 1961.
- Haarmann U. (Hrsg.), *Geschichte der arabischen Welt*, München 1991.
- Miquel A., *Islamul și civilizația sa*, I-II, București 1994.
- Molla C. F., *L'islam - c'est quoi? 150 questions et réponses*, Geneva 1989.
- Paret R., *Mohammed und der Koran*, Stuttgart 1957.

- Rodinson M., *La fascination de l'Islam*, Paris 1980.
- Schuon F., *Să înțelegem islamul. Introducere în spiritualitatea lumii musulmane*, București 1994.
- Sourdel D. și Sourdel-Thomine Janine, *Civilizația islamului clasic*, I-II, București 1975.

Galăț